

A Kanaánita szentélymodell

Egyedülálló, mintegy kétezer éves szentélymodellt mutat be a Szépművészeti Múzeum az "Az évszak műtárgya" kiállítás-sorozat legújabb tárlatán. A plasztikus talapzaton álló, vörös bevonattal fedett terrakotta mécses augusztus végéig láthatja a nagyközönség.

Hagyományteremtő szándékkal indította útjára 2003 telén a Szépművészeti Múzeum Antik Gyűjteménye "Az évszak műtárgya" kamarakiállítás-sorozatát. A sorozat fő célja, hogy rendszeres ritmusban a közönség elé tárja a Gyűjteményben folyó munka eredményeit: egy-egy újonnan megszerzett, illetve restaurált művet, vagy olyanokat, amelyekről új és bemutatásra érdemes tudományos eredmények születtek.

A néhány éve az Antik Gyűjteménybe került tárgy egyediségét a talpazat adja, amely négyszögletes, fölfelé keskenyedő, enyhén hátradőlő, elől-hátul nyitott építményt formáz. A bekarcolt cikk-cakk motívummal keretezett széles kapunyíláson bika néz ki. Fejével egyvonalban, a bejárat két oldalát plasztikus szarvpár díszíti. A tetőn két, plasztikusan megmintázott madár ül. Mellettük és a kaput díszítő szarvak között az átfúrt korongok talán a homlokzat díszítményeit jelölik. Az épület tetejének közepére illesztett kerek talpazatú mécsessel, a kanócnnyílás körül és a peremen látható égésnyomok tanúsága szerint egykor valóban világítottak. A modell díszítetlen hátoldala és a plasztikus motívumok hangsúlyos előlnézete jelzi, hogy a tárgyat egynézetűre tervezték.

A bejáratot uraló bika, az épület falát díszítő plasztikus szarvak és a tetőt koronázó madarak mind arra utalnak, hogy a modell szakrális funkciójú épületet: szentélyt mintáz. A nyitott építmény valószínűleg nem a templom egészét, hanem annak leghangsúlyosabb részét, a bejáratát ábrázolja.

Hasonlóan mintázott plasztikus állat- vagy emberalakokkal díszített épületmodellek Észak-Mezopotámia és a mai Izrael, Libanon és Szíria partvidéki sávját magába foglaló Levante területén készültek a Kr.e. 2. évezredben és a Kr.e. 1. évezred elején. A budapesti darab legközelebbi párhuzamát, a jeruzsálemi Izrael Múzeumban őrzött, szintén ismeretlen lelőhelyű szentélymodellt általában levantei eredetűnek tartják.

Az itt bemutatott modellen éppúgy erre a területre utal a mécses, amely a középső bronzkortól a koravaskorig (Kr.e. 2100-1200) Levante vidékén általánosan elterjedt csőrös kiöntőjű típusba tartozik, mint ahogy a madarak és a bika megmintázása, amelynek párhuzamait az ókori Palesztinától Észak-Szíriáig terjedő terület későbronzkori és koravaskori terrakotta- és bronz kisplasztikájában találjuk meg. Mindezek alapján megkockáztatható a feltevés, hogy a budapesti darab valamikor a későbronzkor vagy a koravaskor folyamán (Kr.e. 1600-1000), Levante területén készülhetett.

A terület nagy részét ebben az időszakban a héberrel rokon sémi nyelvet beszélő kanaániták lakták. A kanaániták nem alkottak egységes birodalmat, egymástól független, fallal körülvett városokban éltek, amelyek többsége a későbronzkor folyamán egyiptomi fennhatóság alatt állt, uralkodóik a fáraók vazallusaként adófizetésre voltak kötelezve. A települések közül legjobban az észak-szíriai partvidéken található Ugarit (mai nevén Ras Shamra) ismert. A múlt század húszas éveitől folyó feltárásoknak köszönhetően ismertté vált az uralkodó hatalmas palotája, a város szentélyei, iparos- és kereskedőnegyede. A palota levéltárából előkerült ékírásos agyagtáblák nemcsak a kor nagyhatalmai közötti diplomáciai kapcsolatoknak, hanem a kanaánita hitvilágnak is a legfontosabb forrásai.

A pantheon élén az istenek atyja, az általában ülő férfialakként ábrázolt Él állt társával Asherah istennővel. A kanaániták legfontosabb férfiistene, Baál az ábrázolásokon általában álló, felemelt jobb kezében fegyvert tartó férfiként vagy bika alakjában jelenik meg. A mítoszokban két női isten kapcsolódik hozzá: nővére Anat hadistennő és az általában meztelenül - és olykor szent állata, a galamb kíséretében - ábrázolt szerelemistennő, Astarte, akiket a görögök Athéna és Aphrodité alakjával azonosítottak.

A települések templomaiban és háziszentélyeiben a kanaánita pantheon isteneit változatos, az egyes helyekre jellemző alakban tisztelték. A vallásgyakorlat egységes eleme az áldozatok bemutatása volt, amelyet általában a templom bejárata előtt elhelyezett oltárnál végeztek. Valószínűleg kanaánita hagyományra nyúlik vissza az a bibliai leírás, amely háromféle áldozatot különböztet meg: a hús, a gabona és az italáldozatot (Exod. 29:40-41; Num. 15:1-10; 28-29). A húst négyszögletes oltárokon égették el, a gabonát olajjal kevert liszt formájában tálakban áldozták fel, az italáldozat során pedig kancsókból bort locsoltak. Az áldozatokat tömjén és mirrha füstölése kísérte, az ennek során felszabaduló illat tisztító célokat szolgált. A szertartás során mécsesek világítottak. A mécseseket és füstölőedényeket különálló talapzatokra helyezve használhatták, ritkább esetben a talapzattal egybe is építhették őket. Ez utóbbi típuson belül az épületet formázó talapzattal egybeépített mécsesek, mint az itt bemutatott darab, rendkívül ritkák.

A templomban a szertartás kellékeit és az áldozati ajándékokat a falak mentén húzódo padkákra vagy a földre helyezték. Egy idő után, amikor a rendelkezésre álló helyet már teljesen megtöltötték, a tárgyakat a templom mellett található raktárhelyiségekbe vitték, vagy a templom közelében ásott nagyobb gödrökbe (favissa) rituálisan eltemették. A dél-izraeli Yavneh-ban nemrégiben előkerült, 120 egyedi, korábban teljesen ismeretlen stílusú épületmodellt formázó talapzatot és különféle kultikus edényt tartalmazó favissa jól illusztrálja az áldozati gödrök jelentőségét egy-egy helyi kultusz és az ahhoz kapcsolódó tárgykészlet megismerésében.

Szentélymodellek eddig kizárólag kultikus környezetből, szentélyből vagy lakóházak háziszentélyként azonosított helyiségeiből ismertek. Valószínű tehát, hogy a budapesti modell is egy szentély kultuszfelszereléséhez tartozhatott. Ép állapota arra utal, hogy egy favissából vagy raktárhelyiségből származik. Az épület- és szentélymodellek formájának és díszítésének változatos stílusa pedig azt jelzi, hogy ezeket a tárgyakat valószínűleg helyi műhelyek készítették kizárólag a település lakói, saját közösségük tagjai számára.

Díszítésük alapján többen megkísérelték már az egyes szentélymodelleket valamelyik isten kultuszához kapcsolni. A budapesti darabon megjelenő bika szinte bizonyosan Baált szimbolizálja. A tetőn ülő madarak viszont Astartéhoz kapcsolhatók. Ennek alapján a

szentélymodell Astarte és Baál közös tiszteletének lenne az emléke. A bejáratot uraló bika és a két oldalt látható szarvpár mégis inkább arra utal, hogy a kultuszban, amelynek a tárgy az emlékét őrzi, Baál kaphatott hangsúlyosabb szerepet.

Forrás: Szépművészeti Múzeum